

Priseljevanje na Jesenice

Zgodovinske raziskave najstarejših do danes odkritih naselbin na Jesenicah kažejo, da so bili prvotni naseljenci tu že v pradavnini. Tudi nekatera krajevna imena bi lahko pomenila uporabo teh prostorov že pred našim štetjem. Kdo, od kod in s kakšnim namenom so se naseljevali je stvar genetskih in drugih raziskav, ki bodo nekoč prav gotovo dale dovolj verjetne odgovore. Rodovniški dokumenti, ki so na razpolago že v pisni obliki pa kažejo, da so se današnji prebivalci pričeli naseljevati približno v istem času kot v okolici. To so bili na začetku kmetje, za katerimi so prišli rudosledi in fužinarji. Le-ti so prihajali iz severnoitalijanskih, tirolskih, nemških, avstrijskih in drugih razvitejših zahodnih in slovanskih pokrajin. Ko sem iskal svoje – Bregantove – prednike, sem s pomočjo krstnih in poročnih dokumentov našel nesporne sorodnike vse do leta 1720. Pred tem datumom jih še nisem našel, ker so verjetno vpisani v drugih še ne odkritih dokumentih. Zato obstaja velika verjetnost, da so bili tudi oni prišleki iz omenjenih pokrajin.

Nesporno lahko ugotovimo, da so se prebivalci Jesenic od 18. stoletja dalje priseljevali predvsem zaradi možnosti zaposlovanja. Na prvem mestu je razvoj železarstva, saj pridobivanje železa na kmečki način že v 14. stoletju ni več moglo tekmovali z razvitejšimi gospodarstvi. Nove tehnološke rešitve so omogočale bistveno povečanje proizvodnje. To pa je zahtevalo večje količine rude, oglja in vodnih virov, posledično

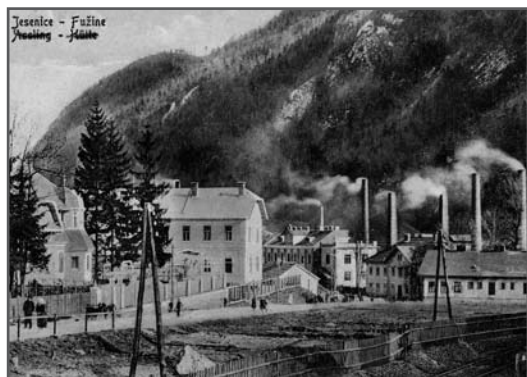
Železarna Kranjske industrijske družbe leta 1890, hrani GMJ

Plavžarji na Savi konec 19. stoletja, hrani GMJ

pa tudi delavce, ki so se preživljali samo z delom pri fužinah. Lastniki fužin so pripeljali mojstre in vodje, delavci pa so prihajali predvsem iz manj razvitih in kmetijsko manj bogatih delov bližnjih in tudi bolj oddaljenih krajev.

Na priseljevanje je ves čas vplivala tudi geografska lega Jesenic. Zaradi bližine dveh državnih meja so bile tu ves čas prisotne vojaške, policijske, carinske in mejne strokovne službe ter oskrbovalni centri. Tako kot so se menjale države, tako so bila različna območja, od koder so prihajali izvajalci teh nalog. Devetnajsto stoletje je v te kraje pripeljalo krak južne, začetek dvajsetega pa še krak primorske železnice. Veliko delavcev so potrebovali pri gradnji. Sposobni graditelji so prihajali predvsem

Razglednica Jesenice – Fužine iz leta 1918, hrani GMJ

Železarna leta 1937, hrani GMJ

s Primorske in Prekmurja. Po končani izgradnji so se zaposlili na železnici, ki je dajala kruh vse večjemu številu priseljencev, predvsem na Hrušici in na Savi.

V prvi polovici dvajsetega stoletja je veliko zavednih Slovencev bežalo pred italijanskim in madžarskim fašističnim terorjem. Naseljevali so se pri sorodnikih in znancih ter se zaposlovali na Jesenicah. Prišleki iz tega obdobja so močno vplivali na razvoj kulturnih in športnih društev. Krepili so narodno zavest prebivalcev in vplivali na nastajanje političnih strank dveh taborov, tradicionalno krščanskega in narodno zavednega.

V času druge svetovne vojne beležimo manjše priseljevanje in večje izseljevanje, ki so ga povzročale politika in aktivnosti nemških okupatorjev, ki so

zasedli to območje. Po koncu vojne zaradi potreb hitro rastočega jugoslovanskega gospodarstva in predvsem razvoja jugoslovanske oboroževalne industrije sledi obnova mesta in nagla rast železarne.

Zaradi vojnih žrtev med Jeseničani in nagle rasti železarstva, prometa in ljudske oblasti so potrebe po delavcih tako narasle, da je bilo uvedeno organizirano priseljevanje delavcev iz drugih jugoslovanskih republik, predvsem iz Bosne, kjer ni bilo možnosti zaposlovanja. To pospešeno priseljevanje je trajalo do konca 80. let 20. stoletja, ko je nastopila velika modernizacija Železarne Jesenice, kar je potrebo po delavcih zmanjšalo za polovico. Zaradi sprememb tehnološkega procesa, ki ni več slonel na rudi in koksu, se je tudi obseg prometa

zmanjšal na tretjino nekdanjega. Hitro priseljevanje je zahtevalo naglo stanovanjsko gradnjo in posledično razvoj zdravstva, otroškega in socialnega varstva ter izobraževanja. Ta razvoj je potreboval nove ljudi in povzročil novo priseljevanje. Spirala se je naglo odvijala in postala vzrok in posledica priseljevanja istočasno. Sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja smo se nekateri že zavedali, da je v izogib večjih težav nujno najti pravi koncept razvoja Jesenic, saj prostorske in človeške možnosti niso več dovoljevale enako hitrega razvoja. Takrat smo vedeli, da je prvi ukrep modernizacija železarne in vseh produkcijskih kapacitet. Z izgradnjo nove jeklarne smo to dosegli, ostale dejavnosti pa so se posodobile šele z osamosvojitvijo in vstopom Slovenije v evropsko skupnost.

Razglednica železarne iz leta 1965, hrani GMJ

Razglednica Jesenic iz leta 1978, hrani GMJ

Osamosvojitve Slovenije in odprava meja z vstopom v evropsko skupnost sta povzročila še zadnjo bistveno spremembo in za nekaj časa zmanjšala število prebivalcev. Se pa že kaže nov razlog za priseljevanje na Jesenice. To je bližina turistično zanimivih območij in nižja cena stanovanj. Tudi konec gospodarske in finančne krize na začetku 21. stoletja bo povzročil novo potrebo po delavcih in posledično novo priseljevanje.

Posledica priseljevanja je zelo pisana struktura prebivalcev Jesenic. Le približno tretjina občanov je potomcev prvotnih naseljencev iz časa pred več kot 200 leti. Druga tretjina so potomci priseljenih Slovencev, ki so prihajali iz drugih pokrajin v prvi polovici dvajsetega stoletja. Ena tretjina pa so potomci priseljencev iz drugih jugoslovanskih republik po drugi svetovni vojni. Taka pisanost je povzročila tudi narodnostno in versko pa tudi svetovno nazorsko zelo pisano družbo. Pri tem se mi zdi posebej pomembno, da smo svetel vzor pravega sožitja vseh omenjenih. Da je večina prišla k nam iz ekonomskih razlogov, je povsem jasno. Nekaj težje to razumejo v prestolnici, kjer še vedno ne vedo, da bi taki kot smo na Jesenicah, lahko povsod zelo dobro živeli, če bi se uspeli v celi državi znebiti nepotrebnih predsodkov in se raje posvetili najboljšemu možnemu razvoju. Ker sem večino delovne dobe delal na razvoju in vodenju Železarne Jesenice, se bom v nadaljevanju posvetil opisu priseljevanja iz ekonomskega razloga.

Na začetku fužinskega načina proizvodnje železa na Jesenicah in v okolici so od 16. stoletja dalje prihajali tako lastniki fužin kot strokovni in vodstveni delavci. Običajno je lastnik pripeljal strokovnjake iz krajev, od koder je prihajal sam. Tako je prišel tudi najbolj znan tehnični direktor Kranjske industrijske družbe Lambert Pantz. Njegov izum proizvodnje feromangana na plavžarski način je nesporno omogočil ohranitev železarstva na Jesenicah. Uspešen je bil tudi po zaslugi priseljenih strokovnjakov s področij kemije in strojogradnje. Žal njegovih naslednikov na Jesenicah ne poznamo. V prvi polovici 19. stoletja je s Češke v bohinjske fužine prispel Albert Bernard. Njegov sin Nikolaj je bil začetnik razvoja Pihalnega orkestra Železarne Jesenice, ko se je po požaru v Bohinju preselil na Jesenice. Danes je znanih kar nekaj njegovih potomcev. Prišlek iz Škofje Loke je bil tudi ing. Matevž Hafnar, ki je bil zadnji direktor Kranjske industrijske družbe in jo je ob koncu druge svetovne vojne predal predstavnikom ljudske oblasti na Jesenicah in s tem omogočil nastanek Železarne Jesenice.

Nova slovenska vlada je z dekreti pošiljala strokovnjake za vodenje in razvoj železarne. Med temi naj omenim le nekatere, ki sem jih osebno poznal.

Alojz Mrak je razvil proizvodnjo kompresorjev za pripravo utekočinjenih plinov, predvsem kisika in argona, ki sta nujno potrebna pri moderni proizvodnji železa in jekla. Kompresorje so v železarni tudi izdelovali, od visoko kvalitetnih jeklenih odlitkov do strojno obdelanih zahtevnih delov. Sodelovali so domači strokovnjaki iz tehničnega biroja ter proizvodnih in vzdrževalnih obratov. Inženir **Drago Cerar** je bil plavžar, na Jesenicah pa ga poznamo po razvoju športa, predvsem hokeja. S pomočjo Mrakovih kompresorjev je prvi v Jugoslaviji omogočil izgradnjo igrišča na umetnem ledu. Inženir **Milan Marolt** je vodil izgradnjo novih obratov tako uspešno, da so ga oblasti pošiljale tudi na vodenje izgradnje železarn v Zenici, Smederevu in Nikšiču. Inženir **Milovan Nikolić** je v železarno prispel že pred deportacijo v nemška koncentracijska taborišča. V času izгона je v taborišču pripravil načrte za nove predelovalne obrate, ki jih je pozneje vodil do upokojitve. Kljub temu da se nikoli ni povsem ločil od srbskega jezika, je pustil globoke sledi v razvoju kulturnih društev na Jesenicah. **Bogomil Homovec** je bil najbolj znan tehnični direktor po drugi svetovni vojni. Imel je izjemen občutek za razvoj servisnih dejavnosti, tako da je bila železarna pod njegovim vodstvom skoraj povsem samooskrbna. Najpomembnejša je bila v tem času izgradnja obrata debele pločevine, ki je omogočala valjanje najzahtevnejših jekel za izdelavo artilerijskih in podmorniških oklepov. Pod njegovim vodstvom se je razvil cestni in železniški promet. Inženir **Ivo Arzenšek** je pripeljal skupino znanih ekonomistov, ki so konec osemdesetih let omogočili prestrukturiranje železarne in s tem dolgoročni obstoj. Na področju energetike je velik napredek nastal s prihodom in pod vodstvom direktorja mag. **Petra Kunca**. V času njegovega vodenja energetike in pozneje železarne je bila spremenjena energetska zasnova podjetja. Opuščena je bila raba premoga, mazuta in drugih okolju neprijaznih energentov. S tem je tudi položil temelje varovanja okolja v metalurški proizvodnji. Prišla sta bila tudi utemeljitelja razvoja računalništva v Železarni Jesenice, **Dante Jasnič** in **Ivo Ščavničar**. Železarna je že v petdesetih letih dvajsetega stoletja uvedla mehansko obdelavo podatkov, ki jo je ves čas posodabljala do uvedbe računalniško vodene tehnologije v novi jeklarni. Na tem področju smo bili dolgo med prvimi v državi ob boku bank in notranje uprave.

Najpomembnejši tehnični strokovnjak, ki je na Jesenice prispel po drugi svetovni vojni iz Celja, pa je bil nedvomno inženir dr. **Marin Gabrovšek**. Kot montanist po osnovni izobrazbi se je zaposlil v oddelku tehnične kontrole. Ob delu je nadaljeval študij na Sorboni v Parizu, kjer je pridobil doktorski naziv. Bil je predan raziskavam in razvoju novih jeklarskih izdelkov. Ustanovil je samostojen raziskovalni oddelek, v katerem so se izobraževali in delali pomembni metalurški strokovnjaki, ki jih je spoznal ob poučevanju na Univerzi v Ljubljani in jih pripeljal na Jesenice. Še danes ti strokovnjaki tvorijo hrbtenico uspešnega razvoja Acronija. Pod njegovim vodstvom so bili razviti proizvodi, ki jih dotlej niso izdelovali v Jugoslaviji. To so bila jekla s povišano trdnostjo, neprebojna jekla, nerjavna in elektro jekla, vremensko odporna jekla in vsi potrebni dodatni materiali za spajanje teh jekel. Bil je nepogrešljiv sodelavec pri proizvodnji jugoslovanskih podmornic, tankov in oklepnih vozil ter jekel za kemijsko in nuklearno industrijo. Za svoje uspehe je prejel vsa možna priznanja in nagrade s tehničnega področja. Poznejšim rodovom je zapustil bogato literaturo in na mnoge strokovnjake prenesel svoje izkušnje, tako da njegovo izjemno znanje ni izgubljeno in se z mlajšimi strokovnjaki še vedno razvija in plemeniti. Tisti, ki niso uspeli slediti njegovim visokim strokovnim zahtevam, ki jih je strokovno in prijazno prenašal na vse znanja željne, so mu seveda tudi poskušali škodovati, saj svoje strokovnosti nikoli ni prepustil vplivom časa in politike. Pri svojem delu je bil tako dosleden do znanosti, reda in sebe, da ne bo odveč ena od mnogih zgodb, povezana z njim. Železarna Jesenice je pod njegovim vodstvom razvila visoko odporno jeklo za izgradnjo plinskih rezervoarjev velikih dimenzij. Tisočtonski rezervoar utekočinjenega plina se je odločila zgraditi INA iz Zagreba. Nalogo so zaupali jeseniški železarni (dr. Gabrovšku) in naročili pločevino, dodatne materiale ter pričeli z gradnjo v bližini Zagreba. Proizvodnja materialov in izgradnja rezervoarja je stekla ob zahtevnih kontrolnih protokolih tako, da skoraj ni moglo priti do napak. Rezervoar je bil ob veliki promociji zgrajen, začeli so ga uporabljati. Vse je bilo v redu prvi dve leti obratovanja. Nenadoma pa so se na plašču rezervoarja pojavile drobne, a vendar nevarne razpoke. To bi se lahko zelo slabo končalo za finance železarne in ugled dr. Gabrovška ter vseh strokovnjakov, ki so sodelovali pri tem projektu. Gabrovšek je vso energijo, znanje, razpoložljivo literaturo in proizvodne dokumente uporabil

pri iskanju vzroka tega stanja. Napake ni našel. Iskal je naprej in naletel na film, ki so ga snemali med gradnjo. Ko je primerjal geometrijski raspored razpok, je ugotovil, da se le-te pojavijo na mestih, kjer so pleskarji, brez vednosti železarne, torej mimo protokolov, za svoje potrebe provizorično privarili delovni odet. Ker niso vedeli, da so materiali visoko zahtevni, niso varili po zahtevani tehnologiji in s tem povzročili milijonsko škodo. Brez doslednosti dr. Gabrovška tega morda nikoli ne bi odkrili in materiali bi izgubili certifikat primernosti za zahtevno gradnjo. Bil je srečen, pa ne zato, ker se je rešil obtožbe, temveč zato, ker je dokazal visoko strokovno usposobljenost strokovnjakov Železarne Jesenice.

Zavedam se, da ta seznam strokovnjakov, ki so prišli na Jesenice in tu pustili močne in pomembne sledi, še zdaleč ni popoln. Prav bi bilo, da me tisti, ki so sodelovali pri razvoju železarne in Jesenic dopolnijo po svoji presoji in poznavanju tega področja. Zato bi bilo prav tako potrebno, da nekdo sledi pisnim dokumentom železarne, ki so po prodaji žal zelo zdesetkani, in to delo opravi s študijskim pristopom.

*Jeklarna 2 na Belškem polju
leta 1989, hrani GMJ*

*Panorama Jesenic iz okoli
leta 2000, hrani GMJ*

